

<i>Сівков О.О.</i> Навчальна література в колекції «Педагогічна україніка, 1842–1923 рр.» Педагогічного музею України	116
<i>Хоменко Л.В.</i> До історії діяльності просвітницького товариства «Общество распространения полезных книг» (1861–?)	121
<i>Шевченко С.М.</i> Розвиток шкіл національних меншин в умовах УРСР як відображення зовнішньої диференціації (70–80 ті роки ХХ ст.)	128
<i>Шевчук Т.Є.</i> Освітньо-культурна діяльність українського товариства «Рідна хата» на Холмщині та Підляшші у 1919–1930 рр.	138
<i>Шелюк Г.В.</i> Роль і місце журналу «Церковно-приходская школа» в організації навчально-виховного процесу початкових шкіл духовного відомства Волині (кінець ХІХ — початок ХХ ст.) ...	147

РОЗДІЛ II. ПЕРСОНАЛІ В ІСТОРИЧНОМУ РОЗВИТКУ ОСВІТИ

<i>Афанасьєв Ю.Л.</i> Болеслав Яворський: парадокси історичної долі науково-педагогічного доробку	157
<i>Зайченко І.В.</i> М. Неплюєв (1851–1908) — один із перших організаторів початкової сільськогосподарської освіти в Чернігівській губернії та Україні	164
<i>Калініченко Н.А.</i> Проблеми патріотичного виховання в теорії і практиці Василя Каюкова (1945–2000)	174
<i>Коляда Н.М.</i> Організатор соціального виховання в Україні — Арнаутов Василь Олексійович (1881–1938)	184
<i>Кочубей Т.Д.</i> Вплив Феофана Прокоповича на розвиток вітчизняного шкільництва у ХVІІІ ст.	196
<i>Петренко О.Б.</i> Роль І.Д. Єрмакова в організації діяльності державного психоаналітичного інституту (1923–1925): мікроісторичний дискурс. До 140-річчя від дня народження І.Д. Єрмакова (6.10.1875 — 31.03.1942)	207
<i>Головчук С.Ю.</i> Ідеї Григорія Ващенка про виховання патріотизму та їх суголосність сучасним реаліям України	221

Сівков О. Навчальна література в колекції «Педагогічна україніка, 1824-1923 рр.» Педагогічного музею України / О. Сівков // Освіта крізь призму мікроісторії: заклади освіти, особистості, навчальна література, листування. – К.: Київський університет ім. Б. Грінченка, 2015. – С. 116-120.

Олег Сівков

НАВЧАЛЬНА ЛІТЕРАТУРА В КОЛЕКЦІЇ «ПЕДАГОГІЧНА УКРАЇНІКА 1842-1923 рр.» ПЕДАГОГІЧНОГО МУЗЕЮ УКРАЇНИ

Анотація. Доповідь присвячена короткій історії Педагогічного музею України та навчальній літературі у складі колекції «Педагогічна україніка, 1842-1923 рр.». Автор намагається виявити спільні риси деяких зразків навчальної літератури.

Ключові слова. Музей, колекція, група, педагогіка, література.

Педагогічний музей у Києві почав діяльність в 1902 р. Основу його колекції склали учнівські вироби, представлені Київським учбовим округом на виставці в Нижньому Новгороді.

В 1912 р. Педагогічний музей отримав власне приміщення – будинок в стилі неокласицизм, зведений за проектом архітектора Павла Альошина (1881-1961). Кошти на це, за проханням попечителя Київського учбового округу, виділив голова біржового комітету, меценат Семен Могильовцев. Первісно організація називалася Педагогічний музей імені цесаревича Олексія, тому що будинок був закладений в день іменин цієї особи. В перші роки Музей займав усю площу споруди.

Після Громадянської війни протягом кількох десятиліть тут розміщувалися здебільшого музеї, зокрема Музей Леніна (до 1982 р.). Тепер ця споруда більше відома як Київський міський будинок учителя. В 1987 р. в Будинку учителя остаточно формується експозиція Педагогічного музею.

Фонди Педагогічного музею України складаються з предметів матеріальної та духовної культури, зокрема, з десяти колекцій друкованих видань.

Колекція «Педагогічна україніка, 1842-1923 рр.» - частина наукового об'єкту «Колекція стародруків Педагогічного музею України» (рукописи, стародруки та рідкісні видання 1477-1923 рр.). Вона має два розділи: періодичні видання українською та іншими мовами і «Наукова, навчальна, навчально-методична, художня література».

Книги колекції поділяються на тематичні групи: «Словесність», «Література», «Педагогіка», «Історія», «Психологія», «Географія», «Біологія», «Математика», «Фізика», «Хімія», «Культурологія», «Видання іноземними мовами». Більша частина видань тематичних груп – підручники, звіти про діяльність навчальних закладів, що вийшли в другій половині 19-го – на початку 20-го ст. на території Російської імперії, Австро-Угорської імперії, Радянської України.

В звичному контексті поняття «мікроісторія» пов'язане з неординарним в житті людини на побутовому рівні. Слово *мікроісторія* в назві науково-практичної конференції змушує нас звернути увагу на цікаві, навіть несподівані риси об'єкту дослідження, в даному випадку – навчальної літератури у складі колекції «Педагогічна україніка». Вивчення цих видань дає можливість автору підручника, історика педагогіки виявити власні помилки або переконатися, що він на вірному шляху, по-новому поглянути на проблеми, які стосуються відбору фактів, систематизації матеріалу, манери його викладення.

Мета цієї доповіді - дати зацікавленій особі уявлення про специфічні риси навчальної літератури колекції «Педагогічна україніка». Для цього ми коротко проаналізуємо кілька одиниць зберігання.

До групи «Словесність» належить «Руска граматика для шкіл народних. Часть II» Омеляна Поповича (1856-1930), українського педагога, публіциста, громадського діяча. Підручник вийшов у Відні в 1907 р. Він має п'ять частин: «Наука о звуках, наголосі і словотвореню», «Части мови відмінні», «Складня, части мови невідмінні, перепинане», «Правопись», «Вправи письменні». Про те, що автор намагається наблизити матеріал до реального життя, свідчать імена, назви, які з'являються у вправах зі складання речень: Шевченко, Котляревський, Франц Йосиф, Буковина, Чернівці. Кілька разів у такому контексті ми зустрічаємо ім'я українського поета, діяча освіти Юрія Федьковича (1834-1888). Інформація, викладена в частині «Вправи письменні», частково може стати в пригоді і дорослій людині: тут розповідається про те, як правильно складати прохання, рахунки, поштові перекази, наводяться зразки. На першій сторінці обкладинки, під назвою і прізвищем автора, розташоване зображення герба; скоріше за все, це герб «Ц. к. видавництва шкільних книжок».

В групі «Історія» є дуже невелика за обсягом книга українського письменника, етнографа, історика Пантелеймона Куліша (1819-1897) «Крашанка русинам и полякам на Великдень 1882 року». Вона вийшла коштом автора. На одній з перших сторінок ми знаходимо напис: «Се христосуванне з друзями й ворогами бідолашний автор, стоячи між Сциллою и Харибдою, благоговійно присвячує слободженім од нашої великої туги мученикам чоловіколюбства Тарасу Шевченкові и Адаму Мицкевичові». Книга присвячена багаторічним складним відносинам між українськими козаками та польською шляхтою. Автор наводить численні факти, посилається на літописи. За побудовою фрази, надзвичайною емоційною інтенсивністю мови ця робота більше нагадує розраховану на широке коло проповідь, есе, ніж посібник з історії. На останній сторінці обкладинки сказано, що у видавництві львівського Товариства ім. Т. Шевченка перед «Крашанкою» вийшла «Хуторна Поэзія» того ж автора, а після вийдуть твори У. Шекспіра.

Варта уваги одиниця зберігання групи «Географія» - книга «Про пустині», написана відомим українським прозаїком, педагогом, етнографом Борисом Грінченком (1863-1910). Вона була видана в 1908 р. київським товариством «Просвіта», коштувала 8 коп. На другій сторінці обкладинки ми знаходимо довідку про товариство. Перед основним текстом вміщена маленька передмова «До читачів», де викладені деякі особливості українського правопису того часу.

Посібник присвячений здебільшого Північній Африці і складається з семи частин: «Пустиня Сахара. Камінь та пісок», «Оази», «Які тварини живуть у Сахарі», «Як їздять через Сахару», «Які люде в Сахарі», «Єгипет», «Пустині в Азії та в Америці». Про геологічні особливості пустель, їхню рослинність, тваринний світ, мешканців автор каже живою, економною мовою, наводячи численні цікаві факти. Іноді цей посібник за емоційністю починає нагадувати повноцінний художній твір. Немає примітки про те, що він призначений саме для дитини. Можна припустити, що робота Грінченка дозволяла як дитині, так і дорослій людині без напруження уявити життя в пустелях Африки, Азії, Америки, пробуджувала інтерес до цього предмету. Посібник має кілька чорно-білих ілюстрацій. В кінці розміщена свого роду анкета київського товариства «Просвіта», мета якої – з'ясувати, наскільки потрібні широкому читачеві подібні книги.

До групи «Біологія» відноситься перекладена з польської та видана у Чернівцях книга професора рільництва Казимира Мічинського «Розмова про жито». Мічинський в 1911-18 рр. був директором Академії рільництва в Дублянах. Його книга належить до серії «Хліборобська бібліотека». У вступній частині, яка починається словами «Хліб наш насущний дай нам днесь», говориться про постійну потребу у хлібі, пов'язані з хлібом звичаї. Далі автор докладно розбирає все, що, за його думкою, має відношення до проблеми: види колосків, хвороби жита, структуру зерна, види бур'яну, методи, послідовність праці в полі, види комах, які шкодять житю. Текст супроводжується численними чорно-білими ілюстраціями. Це посібник для хлібороба. На останніх сторінках книги рекламуються сільськогосподарське обладнання і спеціальна література.

В колекції «Педагогічна україніка» зберігаються кілька книг українського педагога, діяча народної школи Тимофія Лубенця (1855-1936). Деякі з них відносяться до групи «Математика». Повна назва одного з цих видань: «Общепользныи задачник, пособие при повторении целых чисел, заключающее в себе задачи из различных отраслей знания». Під час складання підручника Лубенець був молодим сільським вчителем. Книга вийшла в Чернігові в 1876 р., коли був виданий Емський наказ, що за ним заборонялося будь-яке українське друковане слово. Мабуть, тому задачник Лубенця вийшов російською мовою. Як говориться в передмові, це одна з перших спроб ввести до математичних задач дані із сучасності, які могли б стати в пригоді у практичному житті учня. Імена імператорів, назви держав, губерній, міст, річок, гір, металів – це постійно зустрічається в підручнику. Завдання стають все складнішими. Найскладніші з них мають господарчий характер. В кінці книги містяться «Ответы».

Цікава одиниця зберігання групи «Культурологія» - монографія фольклориста, етнографа, історика мистецтва професора М. Сумцова (1854-1922) «Леонардо да Винчи». В передмові дослідження коротко характеризується, зокрема, говориться про те, що воно вирросло з публічної лекції, прочитаної в 1898 р. Можливо, те, що матеріал первісно був розрахований на сприйняття численною аудиторією в певний проміжок часу, зробило його максимально доступним. В перших главах автор змальовує культурні обставини, в яких починав працювати да Вінчі: підвищений інтерес серед італійських художників до античного

мистецтва, гуманізм як ідейна основа Відродження, розквіт меценатства. Протягом п'ятнадцяти глав факти з життя видатного діяча італійського Ренесансу сполучаються з аналізом його творчості. В контексті цієї розмови автор згадує численних правителів, художників Італії того часу. Він використовує цитати з робіт дослідників творчості да Вінчі, з писемної спадщини самого майстра. Мова книги легка, прозора. Видання оздоблене великою кількістю різного розміру чорно-білих відбитків творів художника, іноді вони розміщені по два на сторінці (це відбитки як начерків, так і остаточних варіантів). Монографія надає загальні відомості про культурний клімат Італії доби Ренесансу, вичерпну інформацію про життя Леонардо да Вінчі та його працю в різних видах мистецтва та напрямках науки.

Книги, що ми розглянули, розраховані на осіб різного віку, різного інтелектуального рівня. Основна їхня мета – популяризація знання серед широких читацьких кіл. Коли ми починаємо вивчати ці книги, ми розуміємо, що вони багато в чому і зараз не втратили актуальності. Це стосується цікавих фактів, орієнтації на практичні аспекти життя, посилань на роботи попередників, чіткої структури матеріалу, інформації про діяльність видавництва, доступної, лаконічної мови. Це спільні риси навчальних посібників, що входять до колекції «Педагогічна україніка, 1842-1923 рр.» Педагогічного музею України і доступні для дослідника.

Перелік використаних джерел

1. Грінченко Б. Про пустині / Б. Грінченко. – К. : Просвіта, 1908. – 63 с.
2. Куліш П. А. Крашанка русинам и полякам на Великдень 1882 року / П. А. Куліш. – Львів: Друкарня Товариства імени Шевченка, 1882. – 40 с.
3. Лубенец Т. Общепользныи задачник, пособие при повторении целых чисел, заключающее в себе задачи из различных отраслей знания / Т. Лубенец. – Чернигов: Земская типография, 1876. – 46 с.
4. Мічинський К. Розмова про жито /К. Мічинський. – Чернівці: Руська Рада, 1911. – 76 с.
5. Попович О. Руска граматика для шкіл народних. Часть II / О. Попович. – Відень: Ц. к. видавництво шкільних книжок, 1907. – 128 с.
6. Сумцов Н. Леонардо да Винчи / Н. Сумцов. – Харьков: Типо-литография «Печатное Дело» кн. К. Н. Гагарина, 1900. – 200 с.

Annotation. This report is dedicated to short history of Pedagogical museum of Ukraine and educated literature in the contains of the collection Pedagogical ukrainika, 1842-1923. Author tries to find conjoint features of some specimens of educated literature.

Key words. Museum, collection, group, pedagogy, literature.

Аннотація. Доклад посвящен короткой истории Педагогического музея Украины и учебной литературе в составе коллекции «Педагогическая украиника,

1842-1923 гг.». Автор пытается определить общие черты некоторых образцов учебной литературы.

Ключевые слова. Музей, коллекция, группа, педагогика, литература.

Олег Сівков,
науковий співробітник Педагогічного музею України